

Hvad Abram så

1 Mos 15 som apokalyptisk tekst

Cand.theol.

Mads Due

Abstract: This study analyses the vision of Abram in Gen 15 based on insights from apocalyptic literature found in the Old Testament and Pseudepigrapha. The kind of visionary event experienced by Abram is usually found in prophetic literature, but even more often in apocalypses (e.g., Dan 7-12). Using insights from so-called Prototype Theory, this study argues that the text of Gen 15 might be better understood by appealing to the apocalyptic texts than by appealing to other texts that are normally brought into comparison with it. This means that Gen 15 can be seen as a proto-apocalypse, i.e. one of the literary precursors of an apocalyptic worldview. In short, apocalyptic literature develops the kind of visionary event ascribed to Abram, which reaches its peak in the visions of Daniel and other apocalyptic works.

Keywords: Abram – Abraham – Apocalypse – Apocalyptic – Genesis 15 – Daniel.

בְּשָׁנָת חָדָה לְבִלְאֲשָׁצַר מֶלֶךְ בָּבֶל דָּנִיֵּאל חָלֵם חֲזוֹן
"I Babylons konge Belshassars første år så Daniel en drøm."
Dan 7,1

אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְּבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזָה
"Efter disse ting kom Jahves ord til Abram i et syn."
1 Mos 15,1

Sådan indledes to tekster, hvor den første er en del af den klassiske apokalyptik (Collins 2016, 107). Abrams syn derimod behandles almindeligvis ikke sammen med de apokalyptiske tekster, men flere ord, temaer og symboler peger på en forbindelse til den apokalyptiske genre. I denne artikel vil jeg undersøge en nærliggende relation mellem Abrams syn i 1 Mos 15 og antik jødisk apokalyptik. Min tese er, at teksten er en form for tidlig apokalyptisk tekst, og formålet med denne artikel er at efterprøve denne tese kritisk. Jeg vil læse 1 Mos 15 i lyset af antik jødisk apokalyptik og vurdere, om en sådan læsning *bedre* forstår tekstens indhold end mere traditionelle læsninger, hvor teksten læses på linje med narrativerne i den nære litterære kontekst. At teksten almindeligvis ikke læses i lyset af apokalyptik kan skyldes den overordnede genre i Første Mosebog, bogens datering og dens

placering i kanon. Hvis disse forhold betyder, at en tidlig tekst her læses i lyset af et sent litterært fænomen, kan det forekomme problematisk. Selv hvis 1 Mos 15 i sin nuværende form er blevet til i efterreksilsk tid, kan det virke underligt, at en tekst, der under alle omstændigheder hører til en del af kanons begyndelse, skal tolkes ud fra en diskurs, der inden for kanon primært ses i dele af Daniels Bog, altså ved enden af den gammeltestamentlige kanon. Ikke desto mindre er mit udgangspunkt den kanoniske tekst, som den er blevet modtaget og læst – synkront – i den gammeltestamentlige kanon (jf. Childs 1983, 72-73). Spørgsmålet er altså, om der er en relation mellem et kapitel i Pentateuken og den apokalyptiske genre, der inden for kanon primært findes hen mod slutningen. Dertil kommer de metodiske konsekvenser af den såkaldte prototype-teori (Frow 2015, 59). Ud fra denne metodiske tilgang er spørgsmålet ikke, om 1 Mos 15 entydigt *er* en apokalyptisk tekst, men i hvor høj grad teksten *ligner* en typisk apokalyptisk tekst. Der er altså tale om et apokalyptisk *spektrum*, hvor nogle tekster – eksempelvis sidste del af Daniels Bog – i højere grad end andre ligner den fiktive apokalyptiske prototype. At arbejde med et spektrum i stedet for klare grænser harmonerer med den fleksible genrebetegnelse “apokalyptik”, der er et moderne begreb, altså en *etic*-betegnelse (Goff 2018, 11).

I det følgende vil jeg først præsentere den antikke jødiske apokalyptik samt mit metodiske grundlag. Derefter vil jeg analysere teksten og lede efter potentielt apokalyptiske træk. Til sidst vil jeg diskutere min analyse ud fra de genretræk, der karakteriserer antik jødisk apokalyptik.

1. Antik jødisk apokalyptik

Den apokalyptiske genre

Baggrunden for den apokalyptiske genre findes i profet- og visdomslitteraturen. Paul D. Hanson ser en lighed mellem profeten og apokalyptikeren, da begge modtager budskaber fra Jahve via drømme og visioner (Hanson 1979, 27-31). Gerhard von Rad forstår apokalyptik som eskatologiseret visdom. Mens profeterne fokuserer på frelseshistorien i dens helhed, skriver apokalyptikerne specifikt om endetiden. Derudover er apokalyptik og visdomslitteratur fælles om at betone universets orden og kundskabens betydning (von Rad 2001, 301-18). Efter min opfattelse er det oplagt, at apokalyptikken gør brug af

begge traditioner, og at tidligere materiale fra henholdsvis profet- og visdomslitteraturen bruges kreativt i en ny kontekst.

Apokalyptik som fænomen opstår ifølge John J. Collins i den efter-eksilske tid (Collins 2016, 28). Standarddefinitionen for den apokalyptiske genre blev formuleret af Collins i *Semeia* 14:

‘Apocalypse’ is a genre of revelatory literature with a narrative framework, in which a revelation is mediated by an otherworldly being to a human recipient, disclosing a transcendent reality which is both temporal, insofar as it envisages eschatological salvation, and spatial insofar as it involves another, supernatural world (Collins 1979, 9).

På trods af definitionens gennemslagskraft, er der så vidt jeg kan se minimum fire væsentlige kritikpunkter. For det første er genren apokalyptik en *etic*-betegnelse, som teksterne ikke selv gør brug af (Goff 2018, 11). Den eneste mulige undtagelse er Johannes’ Åbenbaring, der bruger betegnelsen “Jesu Kristi apokalypse” (Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ) i sin indledning. Det andet kritikpunkt er, at teksterne inkorporerer andre genrer, så at de sjældent er den rene vare (Collins 2016, 10). Johannes’ Åbenbaring indeholder således to andre udtryk, der kan opfattes som genrer, nemlig “profetiens ord” (τοὺς λόγους τῆς προφητείας) og en brevåbning “fra Johannes til de syv menigheder” (Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις). For det tredje er Collins’ definition formuleret ud fra et litterært arbejde, og dermed er teksternes historiske baggrund underordnet (Goff 2018, 9-11). Til sidst skal det nævnes, at definitionen er svær at anvende i arbejdet med proto-apokalyptiske tekster, som er tekstafsnit spredt i profet- og visdomslitteraturen. Collins’ definition er ikke en endegyldig bestemmelse af apokalyptik, men kan inddrages som rettesnor i undersøgelsen.

De apokalyptiske træk

Richard A. Taylor fremhæver i forlængelse af Collins seks kendetegn og syv temaer for de apokalyptiske tekster, som her suppleres med eksempler fra Dan 7-12.

1) Det første kendetegn er, at teksterne er bundet til den skriftlige form. Hvor profeternes ord først og fremmest er orakler, der senere er blevet skrevet ned, er apokalyptikernes ord blevet til som tekst. Dermed er apokalyptiske tekster bevidst om sig selv som skriftfænomen (Taylor 2016, 65-66). I Dan 7,1 bemærkes det, at Daniel “nedskrev” (כתב) sin åbenbaring, og i 12,4 skal Daniel “forsegle bogen” (הִסְתֵּר הַסֵּפֶר).

2) For det andet formidler teksterne en åbenbaring. Det er et essentielt træk, at apokalypser åbenbarer noget (Taylor 2016, 66-68). Dan 7,2 angiver, at Daniel “så” (חָיָה) noget, mens 8,1 anfører at noget “viste sig for mig” (וַיֵּרָאָה אֵלַי).

3) Det tredje kendetegn er drømme og visioner, der er åbenbaringens medium. Apokalypsens åbenbaring gives modtageren i en tilstand, hvor denne er passiv mens guddommen er aktiv (Taylor 2016, 68-69). I Dan 7,1 modtages åbenbaringen “i sit hoved på sengen” (וַיֵּרָאָה עַל מְשַׁכְּבֵהָ), og i 7,2 understreges det at budskabet kom “i mit nattesyn” (בְּחִזְוִי עִם לַיְלָא).

4) For det fjerde er teksterne typisk pseudonyme. Ofte vil der være tale om en sen tekst skrevet af en ukendt forfatter, der bruger en allerede kendt persons navn for at give teksten autoritet (Taylor 2016, 69-70). Den generelle konsensus er, at Dan 7-12 er pseudonym (Collins 1994, 24-38).

5) Det femte kendetegn er hemmeligheder. Budskabet i åbenbaringen er bevidst tilsløret, og indholdet beskrives indirekte og hentydende (Taylor 2016, 70-71). I Dan 7,7 omtales kongerne som “horn” (קַרְנִים), og i 7,9 kaldes Gud “en gammel af dage” (עֶתִיק יוֹמִין).

6) Det sidste kendetegn er symboler. Sproget er epideiktisk og vil via symboler både fremvise og skjule betydningen af åbenbaringen (Newsom 2014, 207; Taylor 2016, 71-73). I Dan 7 kommer dette kendetegn til udtryk ved at væsenerne *ligner* kendte dyr, men ikke *er* kendte dyr. Væsenet i vers 4 er eksempelvis “som en løve” (כְּאַרְיֵה).

Dernæst fremhæver Taylor syv temaer, som er væsentlige for de apokalyptiske tekster.

1) Det første tema er angelologi, hvilket betyder at engle typisk spiller en fremtrædende rolle i apokalypser. Englen agerer ofte mellemed for at formidle og forklare åbenbaringen, og derfor tales der om *angelus interpres* (Taylor 2016, 73-76). Drømmen i Dan 7 forklares ifølge vers 16 af “én af de stående” (אֶחָד מִן קְּאָמְיָא), underforstået en engel.

2) For det andet nævner Taylor dualismen, som måske bedre kan forstås som en grundlæggende dialektik, der gennemsyrrer teksternes virkelighedsforståelse. Apokalypser er unuancerede og deler verden op i ekstremer (Taylor 2016, 76-77). Dan 7 beskriver en åndelig kamp mellem de “fire store dyr” (אַרְבַּע חַיִּים רַבִּרְבִּין) i vers 4-8 og “én som en menneskesøn” (כְּבֶר אֱנוֹשׁ) i vers 13-14.

3) Det tredje gennemgående tema er determinismen, der måske bedre kan forstås som en klar idé om forudbestemmelse. Alting er styret af guddommen, og en konsekvens af dette er, at fremtiden kan periodiseres i teksten. Relateret hertil er idéen om *vaticinium ex eventu*, hvor en profeti placeres i fortiden og dermed matcher fremtiden

perfekt (Taylor 2016, 77-79). Dan 7-12 er ifølge konsensus forfattet væsentlig senere end den narrative ramme giver indtryk af, og derfor kan teksterne forudsige fremtiden (Collins 1994, 24-38).

4) Det fjerde tema er krisen, som giver apokalyptiser et præg af endetidslitteratur. Det grundlæggende budskab i apokalyptiske tekster er, at enden er nær, og endetiden varsles gennem tegn, der kræver omgående respons fra læseren (Taylor 2016, 79-80). I Dan 7,21 ser Daniel, at ét af hornene "førte krig mod de hellige" (עֲבָדָה קָרִיב עִם קְדִישִׁין).

5) For det femte nævnes trofasthed. Teksterne beskriver ofte en retfærdig minoritet, der holder fast ved sandheden gennem endetiden (Taylor 2016, 80-81). I Dan 7,25 er det "den højstes hellige", (קְדִישִׁי עֲלִיוֹן) der skal holde ud og gennemleve krisen.

6) Det sjette tema er dom, da endetidens afslutning er en endelig afgørelse af alles skæbne. De ugudelige dømmes, mens de få retfærdige får oprejsning (Taylor 2016, 81-83). I Dan 7 bliver et dyr "dræbt" (קָטְלָה), mens de andre får "fjernet" (הֶעֱדִיר) deres magt over verden.

7) Det sidste tema er håb, hvilket hentyder til at apokalyptiske tekster, trods deres voldsomme og dystopiske scenarier, grundlæggende er håbefulde. Til sidst vil de retfærdige få deres håb opfyldt (Taylor 2016, 84-85). I Dan 7,14 får dem, der holder ud, til sidst "givet" (יָהִי) herredømmet.

Disse tretten apokalyptiske træk er relevante, fordi de er med til at indkredse, hvad de apokalyptiske tekster indeholder. Idéen er, at en tekst, der afspejler mange af disse træk, ligger mere inden for den apokalyptiske genre end en tekst, der kun afspejler nogle af trækkene. Disse træk vil være rettesnor for diskussionen af min analyse.

Det apokalyptiske sprog

Et vigtigt tillæg til Collins' definition og Taylors træk er Shaul Bars undersøgelse af apokalyptikkens nøgleord. Disse er måden, hvorpå teksterne skriftligt angiver, at det åbenbarede budskab gives i syner og drømme. Det er især nominerne for "syn", מַרְאֶה, וְחֲזִיוֹן og מִתְּוָה, מַרְאֶה, der går igen. Dertil kommer nominet חֲלֹם, "drøm." Ordene for syner og drømme bruges ofte parallelt (fx 1 Mos 31,10; Job 7,14; Es 29,7; Joel 2,28; Zak 10,2), og dermed er der i praksis tale om synonymmer (Bar 2001, 143-46). Følgende vers kan tjene som eksempel:

וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּ נָא דְבָרִי אִם יִהְיֶה נְבִיאְכֶם יִהְיֶה בְּמַרְאֶה אֱלֹוֹ אֲתוּדַע בְּחֹלֹם
אֲדַבֵּר בּוֹ

"Og han sagde: 'Hør nu mine ord! Hvis en profet er hos jer, vil jeg, Jahve, gøre mig kendt for ham i et syn, tale til ham i en drøm.'"

4 Mos 12,6

Her står termerne מַרְאֵה og חֲלֹמִים parallelt og udtrykker, hvordan Jahve giver budskaber til profeten. Noget af det samme er tilfældet ved brugen af synsverberne חָזָה og רָאָה, “at se”. חָזָה bruges typisk i relation til et særligt syn, mens רָאָה ofte bruges om det almindelige syn, men også kan bruges om et særligt syn. I LXX oversættes ordene primært med βλέπω og ὁράω, og på trods af små nuancer i betydningen bruges både de hebraiske og græske ord synonymt (Bar 2001, 144-45).

En væsentlig pointe om syner og drømme er, at de i antikken blev opfattet som virkelighed. At syner og drømme er underordnet virkeligheden og kan negligeres, er en moderne idé. I antikken overgik betydningen af det, der blev modtaget i sovende eller passiv tilstand, hvad der blev erfaret i vågen eller aktiv tilstand. Denne enorme vægtlægning kommer til udtryk i sproget, for mens vi i dag *har* drømme, *så* antikke mennesker drømme og syner. Synsverberne חָזָה og רָאָה udtrykker, at det guddommelige budskab, der blev givet i passiv tilstand, var noget konkret og virkeligt, som man kunne *se*. Visionen opstod ikke blot i modtagerens sind. Åbenbaringen var det primære, mens andre erfaringer var sekundære (Bar 2001, 1; Flannery 2014, 106).

En apokalyptisk prototype

Den apokalyptiske genre er kontroversiel. Dette skyldes som nævnt, at der er tale om en *etic*-betegnelse, der ikke har skarpe grænser (Collins 2016, 10; Goff 2018, 11). Fordi den enkelte tekst kan være svær at forstå, kan det være formålstjenligt at arbejde med prototype-teorien. Denne teori er formuleret af John Frow:

Classification by prototype [is] the postulate that we understand categories [...] through a very concrete logic of typicality [...] Rather than having clear boundaries, essential components, and shared and uniform properties, classes defined by prototypes have a common core and then fade into fuzziness at the edges. This is to say that we classify easily at the level of prototypes, and with more difficulty – extending features of the prototype by metaphor and analogy to take account of non-typical features – as we diverge from them (Frow 2015, 59).

Den grundlæggende pointe er, at genrearbejdet bedre sker ud fra en form for apokalyptisk *spektrum*, hvor der skelnes mellem kerne og periferi. Collins applicerer denne teori på den apokalyptiske genre:

The main difference is that prototype theory would refuse to establish a strict boundary between texts that are members of the genre and those

that are not. It rather distinguishes between texts that are highly typical and those that are less typical. And this, I think, is an improvement that might have saved us some agonizing about boundary cases (Collins 2015, 12-13).

Den prototype, som teksterne spejles i, er en fiktiv tekst, der til fulde indeholder alle de apokalyptiske termer og kendetegn. Af eksisterende tekster er de mest typiske Daniels Bog 7-12, 1 Enoksbog og Johannes' Åbenbaring. På baggrund af prototype-teorien bliver arbejdsspørgsmålet i denne artikel ikke, om 1 Mos 15 *er* en apokalyptisk tekst eller ej, men i hvor høj grad teksten *ligner* en typisk apokalyptisk tekst, altså deltager i den apokalyptiske diskurs.

2. Analyse af 1 Mos 15

Jahves kommunikation i Teras slægtshistorie

“Teras slægtshistorie” (תולדות תֵּרָח) i 1 Mos 11,27-25,11 er den nære litterære kontekst for 1 Mos 15. Pointen med denne kontekstbeskrivelse er at gøre det klart, hvordan Abrams syn skiller sig ud fra resten af slægtshistorien.

Første gang Jahve kommunikerer i Teras slægtshistorie er i 12,1. Her bruges verbet אָמַר, hvilket er det typiske kommunikationsverbum, også mellem mennesker (fx 12,11-13). I modsætning til en hel del af de senere kommunikationssituationer angives der ikke noget medie. I 12,7 bruges *niphal*-formen af רָאָה til at angive, at Jahve viser sig for Abram. Guddommen er altså eksplicit synlig. Verbet אָמַר bruges igen som kommunikationsverbum. Kommunikationen i 13,14 indledes på samme måde som i 12,1, nemlig blot med verbet אָמַר. Samme verbum bruges flere gange i beskrivelsen af Abrams syn (15,1.4.5 [x2].7.9.13.18). Det særlige for 1 Mos 15 er, at “Jahves ord” (דְּבַר-יְהוָה) “kommer” (הָיָה) til Abram “i et syn” (בְּמַחְזֶה) i vers 1. Udtrykket בְּמַחְזֶה forekommer kun her i hele Pentateuken. I 16,7-8 angives det for første gang, at Jahve “taler” (אָמַר) via en “engel” (מַלְאָךְ). Kommunikationen i 17,1 er den samme som i 12,7, nemlig *niphal*-formen af רָאָה efterfulgt af אָמַר. Samme form af רָאָה bruges i 18,1 efterfulgt af det gængse kommunikationsverbum אָמַר, samlet for de to engle og Jahve i vers 5 (jf. 18,22; 19,1) og specifikt for Jahve i vers 10. Kommunikationen i 20,3 er bemærkelsesværdig, fordi dette tilfælde minder om 15,1. Her angives det, at Gud “kommer” (בֹּאֵה) til Abimelek “i en drøm om natten” (בְּחֶלֶם הַלַּיְלָה). Former af

חלם bruges flere gange i den resterende del af bogen (1 Mos 28,12; 31,11.24; 37,5.9; 40,5; 41,1.5), men kun her i Teras slægtshistorie. I 21,12 bruges først det typiske verbum אמר, men i vers 17, hvor Gud som i 16,8 kommunikerer via en “engel” (מַלְאָךְ), forekommer verbet קרא. I 22,1 bruges igen אמר, men i vers 11, hvor Jahve kommunikerer via en engel, bruges igen verbet קרא.

Denne gennemgang skal anskueliggøre, med hvilke verber og i hvilke former Jahves kommunikation forekommer i Teras slægtshistorie. Følgende oversigt opsummerer formerne:

אמר – Gud taler (1 Mos 12,1.7; 13,14; 15,1.7; 17,1; 18,10; 20,3; 21,12; 22,1)

ראה – Gud viser sig (1 Mos 12,7; 17,1; 18,1)

מַלְאָךְ – Gud kommunikerer via en engel (1 Mos 16,8; 21,17; 22,11)

מַחְזָה – Gud kommunikerer via et syn (1 Mos 15,1)

חלום – Gud kommunikerer via en drøm (1 Mos 20,3)

Denne oversigt viser, hvordan Abrams syn i 1 Mos 15 skiller sig ud fra den nære litterære kontekst. Godt nok bruges det typiske kommunikationsverbum אמר, men udtrykket מַחְזָה, som ikke forekommer andre steder i Pentateuken, gør teksten unik. Alle andre kommunikationssituationer har direkte paralleller, enten inden for Teras slægtshistorie eller i den resterende del af bogen. Enhver analyse af Abrams syn er nødt til at tage højde for disse forhold. At “Jahves ord” (דְּבַר־יְהוָה) kommer til Abram “i et syn” (בַּמַּחְזָה) vil være afsæt for min analyse af 1 Mos 15.

Strukturen i 1 Mos 15

Teksten falder i to dele, nemlig vers 1-6 og vers 7-21, og de samme elementer går i høj grad igen i de to scener. Modellen nedenfor viser sammenhængen mellem de to dele (Goldingay 2020, 243; Wenham 1987, 325):

	Første scene	Anden scene
Indledning	1a	7a
Løfte	1b	7b
Respons	2-3	8
Forsikring	4-5	9-16
Afslutning	6	17-21

Begge scener indledes med et personligt pronomen, אָנִי og אַנְכִי, hvormed Jahve introducerer sig selv. Herefter følger Jahves løfte, om "løn" (שָׂכָר) og om "land" (אֶרֶץ). Derefter responderer Abram, at han er "barnløs" (עֲרִירִי) og ønsker at "vide" (יָדַע). Efter dette led følger Jahves forsikring, som er "stjerner" (כּוֹכָבִים) og forudsigelsen af Exodus-begivenheden. Første scene ender med at Abram "tror" (אָמֵן) Jahve, mens anden scene ender med at Jahve indgår en "pagt" (בְּרִית) med Abram. Den parallelle struktur er altså tydelig i teksten, og denne struktur er relevant for analysen de steder, hvor der er afgørende forskelle i tolkningerne. Dette gælder især vers 9-16, som svarer til vers 4-5.

Et syn

Teksten indledes med at "Jahves ord" (דְּבַר־יְהוָה) kommer til Abram, og dermed beskrives Abram implicit som profet (Bar 2001, 148). Denne identifikation er eksplicit i 20,7, hvor Jahve siger om ham, "for han er profet" (כִּי־נָבִיא הוּא). Den store apokalyptiker Daniel kaldes aldrig profet i den gammeltestamentlige kanon, men senere tekster bruger denne betegnelse om ham (Ant 10.11.4; 4Q174 1-3 ii 3; Matt 24,15). Profetbetegnelsen var i første omgang begrænset til udvalgte personer, der på en særlig måde talte på vegne af Gud (Köhler m.fl. 2000, 661-62). Med tiden udvidedes begrebet, så at det i praksis fik betydningen "helgen" og kunne bruges om alle fortidige personer, der havde spillet en vigtig rolle (Barton 2007, 105). Abram er den første, der kaldes profet i den gammeltestamentlige kanon. Hanson ser profetlitteraturen som baggrund for de apokalyptiske tekster (Hanson 1979, 27-31), og med profetbetegnelsen er der en sproglig relation mellem profeten Abram og apokalyptikken.

Leddets "i et syn" (בְּמַחְזֶה) styrker idéen om en relation til apokalyptikken, da nominet מַחְזֶה er et apokalyptisk nøgleord. Der er tale om en form af det vigtige synsverb *חָזַה*, der ofte bruges om et særligt syn (Bar 2001, 143-46). Dette ord har potentielt stor betydning for tekstens placering på det apokalyptiske spektrum, idet udtrykket præsenterer det følgende som et syn. Interessant er det i den forbindelse, at synet ikke har en eksplicit afslutning. I Jubilæerbogens tilføjes det efter dennes gengivelse af forudsigelsen af Exodus-begivenheden, at Abram vågnede fra sin søvn (Jub 14,17). Denne tilføjelse viser tydeligt, at en eksplicit afslutning af synet mangler i den kanoniske tekst. Den manglende afslutning leder nogle fortolkere til den konklusion, at hele 1 Mos 15 må tolkes som en vision (Keil og Delitzsch 1978, 209). Ud fra en sådan forståelse kan teksten siges at indeholde en række syn, der kan minde om synerne i Dan 7. Daniels syn be-

står af flere episoder adskilt af formuleringen *וַיֵּרָא, “jeg så”* (Dan 7,2.9.11.13). Episoderne i 1 Mos 15 kan opstilles på følgende måde:

Jahve taler til Abram (vers 1-4)

Jahve leder Abram udenfor (vers 5-6)

Jahve taler til Abram, som efterfølgende udfører en rite (vers 7-11)

Jahve forudsiger fremtiden for Abrams familie (vers 12-16)

Jahve indgår en pagt med Abram (vers 17-21)

Oftest er det kun vers 1-4, der tolkes som et syn (Hamilton 1990, 423; McKeown 2008, 90). I så fald *ser* Abram egentlig ikke noget i sit syn, da afsnittet blot beskriver Jahve, der “taler” (*אמר*) til ham. Hvis *וַיֵּרָא* derimod gælder hele kapitlet, ser Abram noget i sit syn: Himlen og stjernerne (vers 5), dyrene og rovfuglene (vers 9-11), solen og mørket (vers 12) samt ovnen og faklen (vers 17). Dog står *וַיֵּרָא* sammen med leddet *וַיִּבְרֶה־יְהוָה*, og det er ikke givet, at et syn indeholder noget synligt (Walton 2009, 84). Hvis det er, hvad teksten ønsker at kommunikere, betyder *וַיֵּרָא* blot, at Jahves ord kom til Abram og var nærværende på en særlig måde. Dog skal det bemærkes, at teksten har en langstrakt kronologi, hvis der ikke er tale om et syn. I så fald strækker begivenhederne sig over tæt på et døgn, hvor det skiftevis er nat (vers 1-6), dag (vers 7-11), aften (vers 12-16) og nat igen (vers 17-21). Da teksten ikke indeholder en afslutning af synet, er det som minimum en mulighed at læse hele kapitlet som et syn inddelt i flere episoder. Og er der tale om et syn, er kronologien underordnet, for drømme og syner følger nemlig, hvad Frances Flannery kalder *vision logic*. Ifølge denne logik er visionsmodtageren sat fri temporalt, spaltalt og fysiologisk:

[...] this special access to divinity is the result of an expansive use of ‘dream logic’ or ‘vision logic,’ in which the dreamer or visionary is freed from the temporal, spatial, and physiological constraints of the ordinary world. Apocalyptically oriented texts explore this freedom by creating new motifs of the oneiric and visionary experience, including sweeping revelations of eschatological and/or primordial secrets (the temporal dimension), elaborate soul journeys or otherworldly journeys (the spatial and physiological dimensions), and transformations of the dreamer/visionary into an angel (the physiological axis of reality) (Flannery 2014, 104–5).

Det er umuligt endegyldigt at afgøre, om dette fænomen er at finde i 1 Mos 15. Men det er som minimum en mulighed, at 1 Mos 15 er et syn, og i så fald kan teksten være rundet af *vision logic*.

Sønnerne

Udtrykket “Mesheks søn” (בֶּן־מֶשֶׁק) i vers 2 er kryptisk, men ikke på det plan, der er typisk for apokalyptiske tekster. Det komplicerede ligger i syntaksen, som i teksten forsøges forklaret med den opdaterende glosse הוּא דְּמֶשֶׁק. I apokalyptiske tekster er det først og fremmest ordenes reference, der er bevidst tilsløret, og det kryptiske skyldes typisk ikke kompliceret syntaks. Et andet udtryk, “en, som vil udgå fra dit eget skød” (אִשָּׁר יֵצֵא מִמְעִיד), er syntaktisk klart, mens referencen er uklar. Denne form for utydelighed findes også i udtrykkene “et land, som ikke er til dem” (אֶרֶץ לֹא לָהֶם) og “det folk, som de skal trække for” (אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ) i vers 13-14. I disse tre tilfælde er det dog svært at afgøre, om referencernes tilsløring er udtryk for et apokalyptisk genretræk.

Den retfærdiges himmelrejse

I vers 5 føres Abram “udenfor” (הַחוּצָה), hvilket ofte er blevet tolket som en implicit afslutning på synet (Hamilton 1990, 423). Dog går en rabbinsk tolkning i en mere apokalyptisk retning og mener, at Jahve fører Abram på en himmelrejse udenfor det jordiske (GenRab 44,12). Dermed ses Abram som en åbenbaringsmodtager, der på linje med Enok får syner i sovende tilstand og flyttes til himlen (1 En 14,2.8; 17,1-2). Verset kan med andre ord ses som indledningen på Abrams himmelrejse, og i så fald er der tale om et af de væsentlige apokalyptiske elementer i teksten.

En undersøgelse af 1 Mos 15 må forholde sig til de vægtige teologiske begreber “tro” (אֱמוּנָה) og “retfærdighed” (צְדָקָה) i vers 6. For nærværende er det relevant at pege på det uklare subjekt for verbet הִשְׁבֵּחַ i leddet “han regnede det til retfærdighed for ham” (יִשְׁבַּח לֹו צְדָקָה). Der er intet eksplicit subjekt, men deraf følger ikke, at det implicitte subjekt er så uklart som ofte antaget. Lénart de Regt peger på to lingvistiske grunde til at forstå Jahve som subjekt for הִשְׁבֵּחַ, nemlig at Jahve afgjort er implicit subjekt for henholdsvis יוֹצֵא og יֵאָמֵר i vers 5 og יֵאָמֵר i vers 7, og at det implicitte subjekt i et led svarer til objektet i det forudgående led, hvis køn og tal er ens (de Regt 2019, 8; 11). Det er altså verset syntaks, ikke referencen, der er vanskelig her.

Kaldaernes visdom

En specifik geografisk betegnelse binder Abram og Daniel sammen, nemlig “Kaldæa” (כַּלְדַּיִם). Ordet optræder sjældent i GT, forekomsterne i profetlitteraturen fra regnet. Udover referencerne til Abrams geografiske ophav (1 Mos 11,28.31; 15,7; Neh 9,7), er langt de fleste

at finde i Daniels Bog. I Dan 2,2 bruges udtrykket i en anden betydning, nemlig som en betegnelse for en særlig gruppe vismænd (Köhler 2000, 502). I vers 7 står *אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ* (Jeg er Jahve, som har ført dig ud fra Kaldæas Ur) (*מֵאוּר כַּשְׁדִּים*). Dette led står i relation til Sinaipagtens indledning i 2 Mos 20,2, hvor *אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם* er skiftet ud med *אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם*: “Jeg er Jahve din Gud, som har ført dig ud fra Egyptens land” (*אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם*). Sprogligt set spejler Abrams udvandring fra Kaldæa altså hans efterkommeres senere udvandring fra Egypten. Denne parallel, der styrkes af pagtsindgåelsen i vers 17-21, er relevant for tolkningen af den mellemliggende rite i vers 9-11.

I vers 8 betones ønsket om “viden” eller “kundskab” (*יָדַעַתְּ*). Kundskab er et centralt tema for visdomslitteraturen, der ifølge von Rad er en af kilderne til den apokalyptiske litteratur (von Rad 2001, 301-18). Det er svært at se et fuldtudviklet visdomsmotiv i 1 Mos 15, men teksten betoner eksplicit ønsket om viden. Dette kan minde om Dan 8,15, hvor Daniel ønsker “forståelse” (*בִּינָה*) af “synet” (*הַחֲזוֹן*). I 9,23 betones kundskaben, idet Daniel formanet til at “forstå” (*הִבֵּן*). Her forekommer også det apokalyptiske kerneudtryk *בְּרָאָה*, og der er altså tale om en mulig sproglig relation.

Abram og dyrene

Riten i vers 9-11 er central for nærværende analyse. Ud fra den parallelle struktur i tekstens to scener bør riten give Abram sikkerhed om landløftet, ligesom stjernerne i vers 5 forsikrede Abram om det lovede afkom. Afsnittet er overordnet blevet tolket på tre måder.

Den første tolkning er, at riten er en ofring. Der er tale om en gammel tolkning, og eksempelvis Josefus angiver, at Abrams handling var en ofring (Ant 1.10.3), mens Jubilærbogen påpeger, at riten inkluderede et alter (Jub 14,11). Disse tilføjelser viser, at den kanoniske tekst uden disse forklaringer er åben for fortolkning. Der er allerede beskrevet en dyreofering i 1 Mos 8,20-21. Her lavede Noa et “alter” (*מִזְבֵּחַ*) og “ofrede” (*זָעַל*) på det. 1 Mos 8 opererer med kategorier for dyr, der er “rene” (*טָהוֹר*), og bruger tilmed betegnelsen for brændofre, *עֹלָה*. Dette ord forekommer ligeså i Abrams fortælling, da han i 22,2 beordres til at bringe sin søn Isak “som et brændoffer” (*לְעֹלָה*). Dermed er det ikke et problem, at loven om rene og urene dyr først gives i Moseloven, altså lang tid efter Abrams natlige episode. Tværtimod styrker det blot Pentateukens indre sammenhæng, hvis patriarkerne ofrede på samme måde som de senere israelitter. Dog er der mindst to argumenter imod denne tolkning. For det første behandler Abram ikke dyrene som offerdyr. Han “skar dem midtover” (*יָבַתַּר אֹתָם בַּתָּוֶה*)

og “lagde hver del modsat hinanden” (וַיִּתֵּן אִישׁ בְּתֵרוֹ לְקִרְאָת רֵעֵהוּ). For det andet er der intet alter i teksten, og det på trods af at Abram har bygget altre ved flere lejligheder (1 Mos 12,7.8; 13,18). Derfor mener flere fortolkere, at der ikke er tale om en ofring (Goldingay 2020, 249-50; McKeown 2008, 92; Sarna 1989, 114; Walton 2009, 85; Wenham 1987, 332).

Den anden tolkning er, at riten er indledningen til en pagtsceremoni. Ordene i vers 7, “Jeg er Jahve, som har ført dig ud fra Kaldæas Ur” (אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹר כַּשְׁדִּים), minder som nævnt om indledningen til Sinaipagten (2 Mos 20,2), hvilket styrker denne tolkning. Der er en mulig parallel til riten i Jer 34,18-19, hvor “pagten” (הַבְּרִית) forekommer sammen med udtrykkene “skære i to” (פָּרְתוּ לְשֵׁנִים) og “passere mellem dets dele” (יַעֲבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו). Begge tekster skulle dermed henvise til en form for pagtslutning. At slagte dyr i forbindelse med pagtsindgåelse var almindeligt i antikken (Hamilton 1990, 430; Walton 2009, 85), og de overskårne dyr illustrerer, hvad der vil ske med pagtsbryderen: Den, der bryder pagten, skal dø (Sarna 1989, 114-15). Hvis riten er en pagtsindledning, er der en klar relation mellem vers 9-11 og 17-21. I vers 9-11 udføres en rite, der indleder en pagtsrelation. Dog er der mindst to udfordringer ved denne tolkning. For det første kompliceres relationen mellem pagtsindledningen i vers 7-11 og selve pagtslutningen i vers 17-21 af det mellemliggende afsnit, hvor tiden i Egypten forudsiges (vers 12-16). Hvis selve pagtsindgåelsen fulgte lige efter indledningen og riten, var denne tolkning mere sandsynlig. For det andet findes der ikke andre tilfælde i den komparative litteratur, hvor en guddom binder sig selv til en pagt ved at passere mellem overskårne dyr (Walton 2009, 85; Wenham 1987, 332). Dermed er det ikke entydigt, at Abrams rite er en pagtsceremoni.

Den tredje tolkning er, at riten fungerer som en symbolhandling. I så fald er vers 9-11 en fysisk illustration, der symbolsk forklarer det talte ord i vers 13-16 (Goldingay 2020, 249-50; McKeown 2008, 92; Sarna 1989, 114-15; Walton 2009, 85). De overskårne dyr symboliserer Abrams efterkommere, der ifølge vers 13 skal “trælle” (עֲבַד) og “plages” (עָנָה). Rovfuglene symboliserer egypterne, der “kom ned over kroppene” (יָרַד עַל הַפְּגָרִים). Abram kom og “skræmte dem væk” (יָשַׁב אֹתָם), og dermed spiller han rollen som Jahve i symbolhandlingen (Bar 2001, 154; Keil og Delitzsch 1978, 214-15; Sarna 1989, 115; Wenham 1987, 331-32). I 2 Mos 12,12 angives det, at Jahve “vil gå gennem landet Egypten i denne nat” (עֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה), og dermed er der en mulig parallel til faklen og ovnen i 1 Mos 15,17, da disse manifestationer af Jahve om natten “passerede mellem disse stykker” (עֲבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה). Hvis vers 9-11 er en symbolhandling,

spiller afsnittet samme rolle for landløftet som vers 5 gør for løftet om afkom. At tolkningen fremmer parallellen mellem kapitlets to scener, er et godt argument for denne tolkning.

Særligt et ord i beskrivelsen af riten er interessant, nemlig שלש i vers 9. Rabbinerne forstår dette som "tre" i stedet for "treårig" (Gen-Rab 44,15), og ud fra deres tolkning symboliserer de tre kvier babylonske konger: Nebukadnesar, Evil-Merodak og Belshassar (Dan 1,1; 2 Kong 25,27; Dan 5,1). De tre geder symboliserer medo-persiske konger: Kyros, Dareios og Ahasverus (Dan 10,1; 6,1; 9,1). De tre væddere symboliserer græske konger, der ikke identificeres. For nærværende arbejde er det uhyre interessant, at rabbinerne ser et apokalyptisk element i 1 Mos 15. Meget tyder på, at flere gådefulde elementer i teksten meningsfuldt kan læses i lyset af antik jødisk apokalyptik.

Fremtiden

Efter riten falder Abram i en tilstand af "dyb søvn" (תַּרְדֵּמָה). Dette er et stadie, hvor modtageren er passiv, mens guddommen er aktiv. Samme ord beskriver mandens tilstand, da Jahve former kvinden af hans ribben (1 Mos 2,21-22). I begge tilfælde oversætter LXX med "ekstase" (ἔκστασις), der forstås som en guddommelig trance (Bauer og Danker 2000, 309). Dermed henvises der både på hebraisk og græsk til et andet fænomen end almindelig søvn. Fænomenet genfindes i Daniels Bog (Dan 8,18; 10,9; 7,28 LXX), og i denne tranceliggende tilstand åbenbares fremtiden for Abrams efterkommere. "Et stort mørke" (חֹשֶׁךְ גָּדֹל) kommer over Abram, og fordi solen først går ned i vers 17, er der tale om et særligt mørke (Keil og Delitzsch 1978, 215).

Forudsigelsen i vers 13-16 svarer til opfyldelsen i 1 Mos 46-2 Mos 20, og dermed er Abram en sand profet ud fra Pentateukens egne kriterier (5 Mos 18,22). Slægtens fremtid beskrives med seks termer: Folket skal være "fremmede" (גֵּר), "trælle" (עֶבֶד) og "plages" (עֲנָה). Dernæst vil Jahve "dømme" (דִּין), mens folket skal "gå ud" (יֵצֵא) og "vende tilbage" (שׁוּב) til Kana'an. Der er altså ikke tale om en uklar beskrivelse af historien, men en skematisk forudsigelse af folkets fremtid. Denne form for periodisering af fremtiden er et væsentligt genretræk i apokalyptiske tekster, hvilket eksempelvis ses i Dan 7. Her beskrives fire perioder under "dyr" (חַיָּוָה), der symboliserer verdensrigerne. Disse rigers herredømme afløses af en evig fredsperiode under "én som en menneskesøn" (בֶּרֶךְ אָדָם). Dog er periodisering af historien også at finde i eksempelvis bønner (fx Sl 106; Neh 9), og dermed er der ikke nødvendigvis tale om et kendetegn fra apokalyptikken.

I tolkningen af dette afsnit knytter rabbinerne an ved ordet גַּם i ledet “også det folk, som de skal trælle for, vil jeg dømme” (גַּם אֶת־הַגּוֹי) i vers 14. Ud fra גַּם kobles teksten til Jahves dom over verdensrigerne i Daniels Bog (GenRab 44,19). Dommen over Egypten forstås altså som første led i Jahves dom over verdensrigerne, der fortsætter i Dan 7, og som i den bibelske kanon afsluttes i Johannes’ Åbenbaring. Dermed er dommen over Egypten begyndelsen på det apokalyptiske domsmotiv. Også forudsigelsens tidsangivelse er bemærkelsesværdig, idet opfyldelsen skal ske efter “400 år” (אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה) og “i fjerde generation” (דּוֹר רְבִיעִי). Tilsvarende opstiller Daniels Bog to forskellige tidsangivelser side om side i Dan 12,11-12, hvor der nævnes “1290 dage” (יָמִים אֲלֶיךָ מֵאֲתִים וְתִשְׁעִים) og efterfølgende “1335 dage” (יָמִים אֲלֶיךָ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁלֹשִׁים וְחֲמִשָּׁה). I begge tekster er der tale om tidsangivelser, der i det store hele stemmer overens. Opfyldelsen af 1 Mos 15 placeres dermed i en relativt fjern fremtid og knyttes til “amoritternes skyld” (עֲוֹן הָאֲמֹרִי). Dette folks skyld vil på det givne tidspunkt være “fuldstændig” (שָׁלֵם), hvilket giver teksten et præg af forudbestemmelse.

Det sidste led i forudsigelsen er beskrivelsen af Abrams eget endeligt. Jahve åbenbarer for Abram, at han “skal gå ind til dine fædre med fred” (תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם), hvilket minder om Daniels skæbne. Han skal ifølge Dan 12,13 “gå til enden og hvile og stå op” (לָקִץ וְתָנוּחַ וְתָעֲמִד).

Teofanien og pagten

Den sidste del af teksten beskriver selve pagtsindgåelsen, og dette element står parallelt med trosrelationen, der blev beskrevet i vers 6. De to kryptiske størrelser, “en rygende ovn” (תִּנּוֹר עֹשֵׂן) og “en brændende fakkelt” (לֶפֶד אֵשׁ), tolkes traditionelt som symboler på Jahves nærvær (Walton 2009, 85-86). Det er oplagt at se en kobling til teofanien i 2 Mos 19,18, hvor det i forbindelse med pagtsindgåelsen beskrives at “Jahve steg ned på det i ild” (יָרַד עָלָיו יְהוָה בְּאֵשׁ) og derefter at “dets røg steg op som smelteovnens røg” (וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׂן הַכִּבְיֹן). De to symboler identificeres ikke eksplicit med Jahve i 1 Mos 15. Symbolske manifestationer af Jahves nærvær er også at finde i Daniels Bog. I 3,25 viser han sig som “udseendet af en gudssøn” (דְּמִיָּה לְבֶרֶךְ־אֱלֹהִים), og i 7,9 beskrives Jahve som “en gammel af dage” (עֶתִיק יָמִין), men som i 1 Mos 15 er identifikationen ikke eksplicit.

Til sidst i teksten bruges nøglebegrebet “pagt” (בְּרִית) til at beskrive relationen mellem Jahve og Abram. Kort sagt binder Jahve sig frivilligt til Abram og hans efterkommere, mens Abram i situationen beskrives som passiv modtager af Jahves løfte i pagten. Jahve indgik

ligeså en pagt med Noa (1 Mos 6,18; 9,9-17). I og med at pagten med Abram indgås mens han er i en form for sovende tilstand, er det måske mere rammende at sige, at Jahve indgår en pagt *for* Abram (Goldingay 2020, 253). Pagten har karakter af et løfte, som Abram modtager passivt. Pagten omtales netop som et "løfte" (ἐπαγγελία) i den nytestamentlige kanon (Gal 3,14-29). Ved at indgå en pagt med Abram lover Jahve, at løfterne om afkom (vers 1-6) og land (vers 7-21) vil blive opfyldt. I 1 Mos 17 indgår Jahve endnu en pagt med Abram, men denne pagt indeholder krav om at "overholde" (וְשָׁמַרְתָּ) og "lade sig omskære" (וְהִמָּוֶרְתָּ). Dermed har de to pagter vidt forskellig karakter.

Opsummering

Således viser en række ord, temaer og symboler, at 1 Mos 15 deltager i den apokalyptiske diskurs. Først og fremmest er det ordet מִיָּמִי i vers 1, der potentielt kategoriserer hele teksten som et syn. Dernæst er det de uklare henvisninger i vers 2-4, som kan give et indtryk af bevidst tilsøret kommunikation. Vers 5 er af nogle rabbinere blevet tolket som en form for himmelfart, hvilket ville passe fint i en apokalyptisk diskurs. På trods af sproglige uklarheder i vers 6, er der ikke noget i dette vers, der peger i retning af apokalyptikken. Derimod kan benævnelsen af Kaldæa i vers 7 og ønsket om viden i vers 8 pege i denne retning. Et af de væsentligste spørgsmål er, om riten i vers 9-11 kan bestemmes som en symbolhandling. Der er vægtige argumenter for denne bestemmelse, og derfor kan dette afsnit styrke tekstens apokalyptiske præg. Det samme kan forudsigelsen i vers 13-16. Det sidste væsentlige element i analysen er faklen og ovnen i vers 17, der symbolsk viser Jahves nærvær.

3. Diskussion: Abrams syn som apokalyptisk tekst

Mediet: Skriftlighed, åbenbaring, drømme og visioner

Taylors første kendetegn udtrykkes ikke direkte i 1 Mos 15, og det samme gælder for resten af Første Mosebog. Bevidstheden om skriftter findes i 1 Mos 5,1, der med udtrykket "slægtsbog" (סֵפֶר תּוֹלְדוֹת) antyder, at Første Mosebog er blevet til på baggrund af tidligere skrifter. Dette tilfælde er dog et stykke fra den form for skriftlige bevidsthed, der kendetegner de apokalyptiske tekster (jf. Dan 7,1). Først senere i Pentateuken henvises der eksplicit til skriftlig aktivitet eller andre

skrifter (2 Mos 17,14; 24,7; 4 Mos 21,14; 5 Mos 28,58). Disse tilfælde minder i højere grad om forekomsterne i Daniels Bog. En hel del henvisninger til skrifter i den apokalyptiske litteratur peger tilbage på tidligere kanoniske skrifter (fx Dan 9,2). Denne form for brug af kanoniske skrifter ville være unaturlig i Første Mosebog, der – uanset hvornår den nuværende form af teksten er blevet til – er noget af det første i den bibelske fortælling. Skriftlighed er altså ikke et tydeligt element i 1 Mos 15, og selvom dette på sin vis er forventeligt, er dette en udfordring for tesen om at Abrams syn er en apokalyptisk tekst.

Et grundlæggende element i 1 Mos 15 er åbenbaring, og dermed etableres der en relation til apokalyptikken (jf. Dan 7,1). Åbenbaringsformen adskiller sig fra resten af Teras slægtshistorie, da Jahves ord kommer til Abram “i et syn” (וַיֵּרָא אֵלָיו). Det forhold at teksten sprogligt set er anderledes end den nære litterære kontekst må forklares, og en placering inden for den apokalyptiske diskurs kan muligvis være løsningen. Åbenbaringens budskab er umiddelbart utilgængeligt, men gives af Jahve til profeten Abram (jf. 1 Mos 20,7). Budskabet gælder i høj grad fremtiden (jf. vers 13-16), og dermed spejler teksten senere apokalyptiske åbenbaringer (fx Dan 7). Dog er åbenbaring et grundlæggende træk ved de bibelske skrifter generelt, og dermed er åbenbaringsaspektet i 1 Mos 15 hverken et argument for eller imod at placere teksten inden for en apokalyptisk diskurs.

At 1 Mos 15 omhandler et “syn” (וַיֵּרָא) forekommer mig det bedste argument for at behandle teksten som en apokalyptisk tekst (jf. Dan 7,1). Det angives aldrig eksplicit, at synet slutter, og derfor er hele teksten muligvis en vision. Som nævnt kan dette forhold måske forklare episodens kronologi bedre end andre tolkninger, fordi der i så fald er tale om en form for *vision logic*, hvor temporale, spatiale og fysiologiske regler er sat ud af kraft (jf. Flannery 2014, 104-5). Dermed er det ikke udtryk for en langstrakt kronologi, at begivenhederne foregår om natten (vers 1-6), om dagen (vers 7-11), om aften (vers 12-16) og om natten (vers 17-21). Der er snarere tale om et række afgrænsede syner, der blot følger hinanden i fortællingen, som det muligvis er tilfældet i Dan 7. Ordet וַיֵּרָא er for mig at se et af de væsentligste argumenter for at læse teksten i lyset af apokalyptikken.

Mystikken: Pseudonymitet, hemmeligheder, symboler

Pseudonymitet er svært at knytte til 1 Mos 15. Teksten indgår i Pentateuken, som er anonym, ikke pseudonym. Teksterne er traditionelt blevet koblet til Moses (fx Mark 12,26; Luk 16,29), men teksterne selv angiver ikke eksplicit forfatteren. De typiske apokalypser er tilskrevet Abraham, Enok og Moses, og dermed bruger disse tekster

den autoritet, personerne har fået ved at indgå i Pentateuken. Der er autoritet i disse navne, og dermed er det ikke uvæsentlig at det netop er Abram, der modtager et syn i 1 Mos 15. Dog er denne tilskrivning umiddelbart af en anden type end den, der findes i de typiske apokalyptiser, og dermed kan pseudonymitet ikke bruges som argument for, at Abrams syn ligner en apokalyptisk tekst.

Ved at betone ønsket om viden (vers 8) og meddelelsen af denne viden (vers 13-16), kobles 1 Mos 15 i nogen grad til de apokalyptiske tekster. Abram ønsker viden om fremtiden, men den viden han får givet, er ikke specielt hemmelighedsfuld. Teksten er ikke så esoterisk som senere apokalyptiser (jf. Dan 12,9). Den fremtid, Abram ønsker at vide noget om, udlægges i klare termer. Han skal få efterkommere, og disse efterkommere skal – efter 400 år i Egypten – få landet. Der er altså ikke umiddelbart tale om hemmelig viden for de få indviede, men en klar forudsigelse af nationens fremtid. At det hemmelighedsfulde er fraværende i teksten, kan være et argument imod at læse Abrams syn i lyset af de apokalyptiske tekster.

Det grundlæggende budskab, der formidles i teksten, er i mange tilfælde kryptisk. Dog skal det præciseres, at det symbolske sprog i apokalyptiske tekster typisk drejer sig om sprogets reference (jf. Dan 7,16-27). Udtrykket *בְּן מִשְׁקָה* i vers 2 og leddet *לֹא יִהְיֶה לְךָ צָדִיקָה* i vers 6 kan ikke umiddelbart tages som udtryk for apokalyptisk symbolik, da der her i stedet er tale om kompliceret syntaks. Teksten indeholder fire elementer, hvor syntaksen er klar, men referencen er sløret. I disse tilfælde bliver spørgsmålet altså, om tilsløringen er bevidst, og om der dermed er tale om et apokalyptisk træk. Det første tilfælde er henvisningerne til Eliezer, der forekommer i vers 3 og 4, henholdsvis “mit hus’ søn” (*בֶּן-בֵּיתִי*) og “denne” (*זֶה*). Det andet er “en, som vil udgå fra dit eget skød” (*אִשָּׁר יֵצֵא מִמֶּעֵיךְ*). De sidste to kryptiske elementer er leddene “et land, som ikke er til dem” (*אֶרֶץ לֹא לָהֶם*) og “det folk, som de skal trælde for” (*הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ*) i vers 13-14. Disse fire tilfælde er altså kryptiske i referencen, men i dem alle kan der være tale om stilistisk variation eller poetisk sprog. Dermed er der ikke nødvendigvis tale om et apokalyptisk træk.

Et led, der i højere grad åbner for en apokalyptisk læsning, er “udenfor” (*הַחוּצָה*) i vers 5, der er blevet tolket som begyndelsen på en himmelrejse af nogle rabbinere (GenRab 44,12). Derudover er de klareste symboler i teksten “stjernerne” (*הַכּוֹכָבִים*) i vers 5, “et stort mørke” (*חֹשֶׁכָה גְּדֹלָה*) i vers 12 og “en rygende ovn og en brændende fakkel” (*תּוֹנִיר עֹשֵׂן וְלֶפֶיד אֵשׁ*) i vers 17. Stjernerne symboliserer Abrams fremtidige efterkommere, mens mørket er en særlig størrelse, der klart adskilles fra det naturlige mørke i vers 17. Ovn og faklen symboliserer Jahves nærvær. Sidst skal nævnes riten i vers 9-11, der

med god grund kan tolkes som en symbolhandling. Også dele af riten er blevet tolket som apokalyptiske symboler i tråd med Dan 7 (jf. GenRab 44,15). Alt i alt kan de symbolske elementer i 1 Mos 15 i høj grad koble teksten til apokalyptikken.

Kampen: Angelologi, dialektik og forudbestemmelse

En "engel" (מַלְאָךְ) er en himmelsk budbringer (Köhler m.fl. 2000, 585-86), og der er ingen af disse i 1 Mos 15. Her kommer "Jahves ord" (דְּבַר־יְהוָה) til Abram, og Jahve taler direkte til ham. Der er ingen *angelus interpres*, der agerer mellemmand og udfolder budskabet (jf. Dan 7,16). Abrahamsapokalypsen indeholder denne type engel (ApokAb 10,1-7), og dette forhold viser, at en typisk apokalyptisk tekst har set en mangel i den kanoniske fortælling. Engle spiller en central rolle i resten af Teras slægtshistorie (1 Mos 16,7; 19,1; 21,17; 22,11), og dermed kunne der i teorien have figureret engle i 1 Mos 15. Teksten indeholder dog andre manifestationer af Jahve nærvær, nemlig "en rygende ovn og en brændende fakkel" (תְּנוּרָה עֹשֶׂת אֵשׁ וְלַפִּיד אֵשׁ) i vers 17. Derudover skal det nævnes, at engle er inkluderet i opfyldelsen af forudsigelsen i vers 13-16. Dommen over Egypten sker ifølge 2 Mos 12,23 ved "ødelæggeren" (הַמְשִׁחִית), der i Sl 78,49 fortolkes som "onde engle" (מַלְאָכֵי רָעִים). I 2 Mos 14,19 spiller "Guds engel" (מַלְאָךְ הָאֱלֹהִים) rollen som den, der leder israelitterne ud af Egypten. Den manglende angelologi kan være et vigtigt argument imod at læse Abrams syn apokalyptisk, men omvendt kan tilføjelsen af en engel i Abrahamsapokalypsen tyde på, at engle for antikke læsere passer fint ind i fortællingen.

1 Mos 15 vidner ikke om nogen skarp dialektik. Fjenderne i teksten er egypterne i vers 14 og amoritterne i vers 16, og dermed er der tale om dennesidige størrelser. Der er ikke nogen kosmisk kamp som i Abrahamsapokalypsen (ApokAb 13,1-8). En sådan tilføjelse i et klassisk apokalyptisk værk tydeliggør, at den apokalyptiske dialektik mangler i den kanoniske fortælling, men samtidig at en sådan tilføjelse var naturlig for den antikke læser. Der er et dialektisk element i opfyldelsen af vers 13-16, for 2 Mos 12,12 angiver, at Jahve i dommen over egypterne i lige så høj grad dømmer "alle Egyptens guder" (כָּל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם). Dialektikken er altså ikke så fjern fra Abrams syn som først antaget.

Teksten er rundet af en grundlæggende forudbestemmelse, men dette kan siges at være tilfældet for de bibelske skrifter generelt. Hvad der adskiller den apokalyptiske version af forudbestemmelse fra den generelle, er muligvis, at den denne giver et uhyre detaljeret indblik i fremtiden. Dette træk skyldes i høj grad genregrebet *vaticinium ex*

eventu, hvor profetien skrives sent, men placeres i en fjern fortid. Derudover præsenteres fremtiden typisk i perioder, der afløser hinanden. I vers 13-16 præsenteres en fremtid for folket med seks faser: De skal være “fremmede” (גֵּר), “trælle” (עֶבֶד) og “plages” (עֲנָה). Dernæst vil Jahve “dømme” (דִּין), og så skal folket “gå ud” (יֵצֵא) og “vende tilbage” (שׁוּב) til Kana’an. Derudover viser teksten en interesse i tal ved at nævne de 400 år i vers 13. Indvandringen i Kana’an skal først ske, når “amoritternes skyld” (עֲוֹן הָאֱמֹרִי) er “fuldstændig” (שָׁלֵם). Det er først og fremmest forudsigelsen i vers 13-16, der udtrykker dette genretræk.

Endetiden: Krise, trofasthed, dom og håb

1 Mos 15 handler om Abram selv og hans efterkommeres nært forestående fremtid. Der er altså ikke umiddelbart tale om endetidslitteratur (jf. Dan 12,9). Dog beskrives to krisesituationer, nemlig at Abram er “barnløs” (עֲרִירִי) i vers 2 og at folket skal “trælle” (עֶבֶד) og “plages” (עֲנָה) i vers 13. Kun læseren ved, at disse kriser løses før endetiden. Det er væsentligt at se, hvor altomfattende disse kriser må have været for henholdsvis Abraham og folket. Ved at bruge udtrykket “i de sidste dage” (בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים) flere steder (1 Mos 49,1; 4 Mos 24,14; 5 Mos 4,30; 31,29), udviser den lidt større litterære kontekst en vis interesse i endetiden. Alt i alt er krise- og endetid måske ikke så langt fra 1 Mos 15 som først antaget.

Den trofaste rest, der overlever krisen, er i nogen grad et tema i teksten. For det første er Abram og de efterkommere han loves, en rest af gudfrygtige blandt alle jordens folk. For det andet er Abrams efterkommere mere specifikt en rest i Egypten (jf. 1 Mos 45,7). For det tredje beskrives Abram selv i vers 15 som en, der “skal gå ind” (תָּבוֹא) til fædrene “med fred” (בְּשָׁלוֹם). Abram holder ud, og dette minder om Daniels endeligt (Dan 12,13). Også ved dette tema fornemmes det, at Abrams syn måske ikke er en typisk apokalypse, men alligevel på en måde deltager i den apokalyptiske diskurs.

1 Mos 15 beskriver Jahves dom over egypterne og amoritterne, og dommen er vendepunktet i forudsigelsen i vers 13-16. Jahve vil ifølge vers 14 “dømme” (דִּין) Egypten, fordi israelitterne “træller” (עֶבֶד) for dem og egypterne “plager” (עֲנָה) dem. Amoritterne dømmes ifølge vers 16 grundet deres “skyld” (עֲוֹן). Ud fra ordet “også” (גַּם) i vers 14 har nogle rabbinere set en kobling mellem dommen over egypterne og dommen over verdensrigerne i Dan 7 (GenRab 44,19). Selvom dommen i 1 Mos 15 ikke er lige så omkalfatrende som den apokalyptiske dom i Daniels Bog, har dommen alligevel et apokalyptisk præg.

Håbsmotivet er at finde i 1 Mos 15, og det gælder primært i to henseender. Svaret på Abrams personlige krise er, at “en, som vil udgå fra dit eget skød” (אֶשְׂרַךְ יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ) skal arve ham. Dette håb opfyldes i 1 Mos 21, hvor Isak fødes. Denne mirakuløse fødsel er nærmest at forstå som en nyskabelse. I så fald er der tale om et håb og en opfyldelse, der ligger uden for den almindelige tilværelse. Svaret på nationens krise er, at Jahve vil “dømme” (דִּין) egypterne, så israelitterne kan “gå ud” (יֵצֵא) af Egypten og “vendte tilbage” (שׁוּב) til Kana’an. Fremtiden er altså lys, både for Abram personligt og for nationen. Abrams endeligt er også positivt, da han ifølge vers 15 “skal gå ind” (תָּבוֹא) til fædrene “med fred” (בְּשָׁלוֹם). Her udtrykkes muligvis en idé om efterlivet (Sarna 1989, 116). Samlet set kan apokalyptikkens håbsmotiv i nogen grad genfindes i 1 Mos 15.

4. Konklusion

Denne undersøgelse viser, at Abrams syn i 1 Mos 15 indeholder en række ord, symboler og temaer, der med al sandsynlighed kobler teksten til den antikke jødisk apokalyptik. Nøgleordet מִן־הַיָּמִין bestemmer muligvis hele teksten som et syn, og dermed får dette ord stor betydning for, hvordan resten af teksten tolkes. Dertil lægges de tre tilfælde af rabbinsk eksegese, der kobler teksten til apokalyptikken. Disse nedslag viser, at en apokalyptisk læsning af Abrams syn ikke er et moderne nybrud. Ud fra Taylors tretten karaktertræk står det klart, at 1 Mos 15 i nogen grad afspejler apokalyptikkens kendetegn og temaer. Der er altså en vis kumulativ styrke i argumentet. Selvom ingen af elementerne i Abrams syn indiskutabelt kan kobles til apokalyptikken, kan det alligevel hævdes, at Abrams syn i nogen grad deltager i den apokalyptiske diskurs. Derfor kan det give mening at tolke 1 Mos 15 som en proto-apokalyptisk tekst. Dermed forstås teksten på linje med andre gammeltestamentlige tekstafsnit, der med ord, symboler og temaer danner baggrund for de senere apokalyptiske tekster.

Litteratur

- Bar, Shaul. 2001. *A Letter That Has Not Been Read: Dreams in the Hebrew Bible*. Cincinnati: Hebrew Union College Press.
- Barton, J. 2007. *Oracles of God: Perceptions of Ancient Prophecy in Israel after the Exile*. New edition. Oxford: Oxford University Press.

- Bauer, W. m. fl. 2000. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. 3rd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Childs, Brevard S. 1983. *Introduction to the Old Testament as Scripture*. London: SCM Press.
- Collins, John J. 1979. *Apocalypse: The Morphology of a Genre*. Semeia 14. Missoula: Society of Biblical Literature.
- . 1994. *Daniel*. Minneapolis: Fortress Press.
- . 2015. *Apocalypse, Prophecy, and Pseudepigraphy: On Jewish Apocalyptic Literature*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- . 2016. *The Apocalyptic Imagination: An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature*. 3rd edition. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- De Regt, Lénart. 2019. *Linguistic Coherence in Biblical Hebrew texts: Arrangement of information, participant reference devices, verb forms, and their contribution to textual segmentation and coherence*. Perspectives on Hebrew Scriptures and its Contexts 28. Piscataway: Gorgias Press.
- Flannery, Frances. 2014. "Dreams and Visions in Early Jewish and Early Christian Apocalypses and Apocalypticism." I *The Oxford Handbook of Apocalyptic Literature*. Red. John J. Collins, 104-120. Oxford: Oxford University Press.
- Frow, John. 2015. *Genre*. 2nd edition. New Critical Idiom. New York: Routledge.
- Goff, Matthew J. 2018. "The Apocalypse and the Sage: Assessing the Contribution of John J. Collins to the Study of Apocalypticism." I *Apocalyptic Thinking in Early Judaism: Engaging with John Collins' The Apocalyptic Imagination*. Red. Sidnie White Crawford og Cecilia Was- sen, 8-22. Supplements to the Journal for the Study of Judaism 182. Leiden: Brill.
- Goldingay, John. 2020. *Genesis*. Baker Commentary on the Old Testament Pentateuch. Grand Rapids: Baker Academic.
- Hamilton, Victor P. 1990. *The Book of Genesis, Chapters 1-17*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Hanson, Paul D. 1979. *The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology*. Revised edition. Philadelphia: Fortress Press.

- Keil, Carl F. og Franz Delitzsch. 1978. "The First Book of Moses." I Carl F. Keil og Franz Delitzsch, *The Pentateuch*. Commentary on the Old Testament. Vol. 1, 33-414. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Köhler, Ludwig m. fl. 2000. *The Hebrew & Aramaic Lexicon of the Old Testament*. 5 vols. Leiden: Brill.
- McKeown, James. 2008. *Genesis*. The Two Horizons Old Testament Commentary. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Newsom, Carol A. 2014. "The Rhetoric of Jewish Apocalyptic Literature." I *The Oxford Handbook of Apocalyptic Literature*. Red. John J. Collins, 201-217. Oxford: Oxford University Press.
- Sarna, Nahum M. 1989. *Genesis*. The JPS Torah Commentary. Philadelphia: The Jewish Publication Society.
- Taylor, Richard. A. 2016. *Interpreting Apocalyptic Literature: An Exegetical Handbook*. Handbooks for Old Testament Exegesis. Grand Rapids: Kregel Academic.
- Walton, John H. 2009. "Genesis." I *Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy*. Red. John H. Walton, 2-159. Zondervan Illustrated Bible Backgrounds Commentary. Vol. 1. Grand Rapids: Zondervan.
- Wenham, Gordon. J. (1987). *Genesis 1-15*. Word Biblical Commentary. Dallas: Thomas Nelson Inc.
- von Rad, Gerhard. 2001. *Old Testament Theology*. Vol. 2. The Old Testament Library. San Francisco: Harper & Row Publishers.

Kildetekster

- "1 Enoch." 1983. I *The Old Testament Pseudepigrapha*. Red. James H. Charlesworth. Vol. 1: Apocalyptic Literature and Testaments, 5-89. New York: Doubleday.
- 4QEschatological Midrash (4Q174 1-3 ii 3). Qumran Digital: Text and Lexicon. Hentet 21. november 2024 fra <https://lexicon.qumran-digital.org/>.
- "Apocalypse of Abraham." 1983. I *The Old Testament Pseudepigrapha*. Red. James H. Charlesworth., Vol. 1: Apocalyptic Literature and Testaments, 681-705. New York: Doubleday.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*. 2003. Red. Karl Elliger, Wilhelm Rudolph og Gérard E. Weil. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

“Jewish Antiquities.” 1999. I *The Complete Works of Josephus*. Overs. William Winston. Revised Edition, 45-661. Grand Rapids: Kregel.

“Jubilees.” 1983. I *The Old Testament Pseudepigrapha*. Red. James H. Charlesworth., Vol. 2: Expansions of the “Old Testament” and Legends, Wisdom, and Philosophical Literature, Prayers, Psalms and Odes, Fragments of Lost Judeo-Hellenistic Works, 35-142. New York: Doubleday.

Novum Testamentum Graece. 2012. Red. Kurt Aland, Barbara Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini og Bruce M. Metzger. 28th Edition. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Septuaginta: Id est vetus testamentum graece iuxta LXX interpretes. 2006. Red. Alfred Rahlfs og Robert Hanhart. Editio altera. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

The Sefaria Midrash Rabbah. 2022. Red. Michael Siev og Yaacov Francus. Sefaria. Hentet 21. november 2024 fra <https://www.sefaria.org/texts>.